

DÜŞÜNCE BİLİMLERİ

KLASİK SORUNLAR-GÜNCEL TARTIŞMALAR

Kitap Editörleri

M. Nesim Doru - Ömer Bozkurt

Cilt Editörleri

Kamuran Gökdağ - Halis Sakız - Caner Yelbaşı

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları

DÜŞÜNCE BİLİMLERİ
Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar

Kitap Editörleri
M. Nesim Doru - Ömer Bozkurt

Cilt Editörleri
Kamuran Gökdağ - Halis Sakız - Caner Yelbaşı

İç Düzen ve Kapak Tasarım
Abdullah Özgür Oral

Matbaa Sertifika No: 22114

Birinci Baskı
Aralık 2018
Mardin

ISBN
978-605-4202-45-4

Baskı-Cilt
Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık
Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti.
0482 213 16 56 - 212 11 58

Copyright© Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları
Mardin Artuklu Üniversitesi, Artuklu Yerleşkesi, Diyarbakır Yolu Artuklu / Mardin
Tel : +90 482 2134002 • Fax : +90 482 2134004 • web : www.artuklu.edu.tr

Yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Aksan Temelli Sosyal Sınıflandırma ve Önyargı

Naif Ergün*

Konuşmacıların kimlikleri seslerinde şifrelenmiştir.

Matthew S. McGlone ve Howard Giles

Giriş

Sosyal psikoloji alanında aksan ile ilgili çalışmalar dil tutumları altında ele alınan konuların başında gelmektedir.¹ Özellikle 1970 ve 1980 yıllarında aksan ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve konuyla ilgili birçok teori ortaya atılmıştır. Sosyal kimlik teorisi² ve etnodilsel kimlik teorisi³ bu teorilere örnek teşkil etmektedir. 1990 ve 2000'lerin başlarında nispeten daha sessiz bir dönem geçiren aksan algılarıyla ilgili çalışmalar, son 10 yıllık zaman diliminde canlanarak bilimsel alanda sosyal araştırmacıların ilgisini tekrar cezbetmiştir.⁴

Aksan bölge, ırk ya da sosyal yapı gibi belirli grup üyeleriyle ilişkili konuşma tavrı olarak tanımlanmıştır.⁵ Aksan günlük yaşamın içinde, sanatta, siyasette ve insana ait her türlü alanda karşılaşılan yaygın bir tavır olduğundan, yurt dışında üzerinde çalışılmasına karşın Türkiye'de yeterli bilimsel ilgi görememiştir. Bu alandaki çalışmaların daha çok İngilizce konuşulan ülkelerde yapıldığı ve yer yer Fransızca ve Almanca konuşulan ülkeler başta olmak üzere göçmenlerin çok olduğu Avrupa kıtasının birçok ülkesinde yapıldığı görülmektedir.⁶

* Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi.

¹ Howard Giles ve Tamara Rakić, "Language attitudes: The social determinants and consequences of language variation," *The Oxford Handbook of Language and Social Psychology*, ed. TM. Holgraves, (Oxford: Oxford University Press, 2014), 1-44.

² Konuşmacı ve dinleyiciler açısından dili anlama ve konumlandırma, bkz: Henri Tajfel ve John Turner, "An integrative theory of intergroup conflict," *The social psychology of intergroup relations*, ed. William G. Austin ve Stephen Worchel, (Monterey, CA: Brooks-Cole, 1979), 33-47.

³ Howard Giles ve Patricia Johnson, "The role of language in ethnic group relations," *Intergroup behaviour*, eds. John C. Turner ve Howard Giles, (Oxford, UK: Blackwell, 1981), 199-243.

⁴ Çalışmalar için geniş perspektifli tartışma için bu çalışmalara bakınız: "Agata Gluszek ve John F. Dovidio, "The way they speak: A social psychological perspective on the stigma of nonnative accents in communication," *Personality and Social Psychology Review*, no.2 (Nisan 2010): 214-37, DOI: 10.1177/1088868309359288." "Tamara Rakić, Melanie C. Steffens, ve Amelie Mummendey, "When it matters how you pronounce it: The influence of regional accents on job interview outcome," *British Journal of Psychology*, no.102 (Nisan 2011): 868-83, DOI:10.1111/j.2044-8295.2011.02051.x."

⁵ Howard Giles, "Communicative effectiveness as a function of accented speech," *Speech Monographs*, no.40/4(Kasım 1973): 330-331, DOI: 10.1080/03637757309375813.

⁶ Bu çalışmaların yapıldığı ülkeler ve araştırma sonuçları için aşağıdaki kaynaklara bakınız: "Gluszek ve Dovidio, "The way they speak," 214-37. Rakić, Steffens, ve Mummendey, "When it matters how you pronounce it," 868-

Her bölgenin konuşma şekli bir aksan olmasına karşın, günlük hayatta insanlar standart olarak kabul edilen konuşma şeklinin dışındaki konuşma şekillerini aksan ve standart aksanı konuşamayan kişileri aksanlı olarak etiketlemektedir. Örneğin, Türkçe, Türkiye'nin tek resmi dilidir ve dolayısıyla Türkiye'de yaşayan herkes için Türkçe lingua frankadır (yaygın kullanım). Ama hem eğitimde hem de günlük yaşamı doğrudan etkileyen medya kuruluşlarında İstanbul aksanı bize temel aksan olarak sunulmaktadır ve bu aksan doğrultusunda dil kullanım şekilleri standart olarak kabul edilmektedir. Böyle bir durumda İstanbul aksanı dışındakiler birer aksan olarak nitelendirilirken, İstanbul aksanı en doğru ve en temel aksan olarak görülmektedir. Lippi-Green bu tür aksanların aksansız olduğunu ya da nötr aksan olduğunu vurgulamıştır.⁷ Gerçekte ise her bir bireyin kendine ait bir konuşma tarzının olduğu ve bu konuşma tarzının da bağlı olduğu grubu temsil ettiği görülmektedir. Standart olarak kullanılan konuşma şeklinin de bir aksan olduğu vurgulanmaktadır.⁸ Ancak standart olmayan aksanlar genelde standart yapısı olan aksanlarla az ya da çok karşılaştırılmaktadır.⁹

Bu çalışmanın amacı, aksanın ve aksan algısının ilgili literatürde nasıl ele alındığını inceleyerek konuyla ilgili araştırmaların bulgularını derlemektir. Özellikle, standart aksanı konuşmayanlara yönelik algının nasıl olduğu, kalıp yargı, önyargı ve ayırıcı tutum ve davranışların olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla, gelişim psikolojisi, sosyal psikoloji ve sosyolinguistik gibi alanlarda yapılan dil tutumları çalışmalarının bir özetini derleyip sunmaktır.

Aksan Algısına Yönelik Araştırmalar

Dil ve aksan, bireyin sosyal kimliğinin önemli bir parçasını oluşturduğu gibi bireye ait önemli sosyal bilgiler de aktarır.¹⁰ Dil ve aksanla ilgili birçok çalışma göstermektedir ki, dil, konuşma haricinde bireyin kişilik yapısına, sosyal grubuna,

83." "Tamara Rakić, Melanie C. Steffens, ve Amelie Mummendey, "Blinded by the accent! The minor role of looks in ethnic categorization," *Journal of Personality and Social Psychology*, no.1 (2011), 16-29."

⁷ Rosina bu ifadeyi kitabının birçok yerinde tartıştığı görülmektedir ve bunu kavramlaştırarak "accent-free" ya da "accent neutral" şeklinde belirtilmesi için bakınız. Giles ve Rakić, "Language attitudes," s.2. Orijinal kaynak için bakınız: Rosina Lippi-Green, *English with accents: Language, ideology, ve discrimination in the United States* (New York: Routledge: 1997).

⁸ Giles ve Rakić, "Language attitudes," 2.

⁹ Gluszek ve Dovidio, "The way they speak," 214-37.

¹⁰ John Edwards, "Refining our understanding of language attitudes", *Journal of Language and Social Psychology*, no.1 (Mart 1999):101-110, <https://doi.org/10.1177/0261927X99018001007>.

sosyal sınıfına, cinsiyet yapısına ve yaşına ilişkin birçok bilgi vermektedir. En azından dinleyiciler, konuşmacıların sesinden ve konuşma tarzından yola çıkarak bir yargıda bulunmaktadır.¹¹ “Konuşmacıların kimlikleri seslerinde şifrelenmiştir”¹² diyen McGlone ve Giles, aksana ilişkin belki de en etkili ifadeyi kullanmışlardır.

Konuşmacı ile dinleyici arasındaki etkileşimde dinleyici, konuşmacının sesinden, görüntüsünden, mimiklerinden, kılık ve kıyafetinden dolayı konuşmacıyı sınıflandırabilir ve bu yolla yargıda bulunabilir. Ancak görüntünün gündemde olmadığı durumda konuşma ve sesin dinleyici üzerindeki etkisi birçok kez çalışılmıştır ki bu çalışmalar daha çok, sesin kaydedilerek katılımcılara dinletilmesi ya da telefon görüşmeleri gibi görüntünün gündemde olmadığı ve sadece sese dayalı bilginin mevcut olduğu çalışmalardır.¹³ Bu çalışmalarda ilk izlenim oluşturma çalışıldığı kadar, konuşmacıları etnik isim ya da etnisite ile etiketlendirmesi suretiyle etiket ve aksan etkilişiminin dinleyiciler üzerinde etkisi de test edilmiştir.¹⁴ İşe alımlarda aksanın etkisi, aksanın cazibesi, güvenilirliği, aksanlı kişinin sosyal statüsü gibi birçok değişkenle aksan algısı çalışılmıştır. Ayrıca aksan algısı çalışmaları yetişkin ve üniversite gençleri ile sıklıkla çalışılmış olsa da, gelişimcilerin bebek ve çocuklarla yaptığı çalışmalara da rastlamak mümkündür.

Gelişim alanında bebek ve çocuklarla yapılan aksan algısı araştırmalarında, bebek ve çocukların kendi aileleri gibi konuşmayan/konuşamayan kişilere yönelik sınıflandırma yaptıkları ve kendi aile seslerine yakın olanlara tepkide buldukları görülmüştür.¹⁵ Ancak çocukların yaptıkları sınıflandırmaların yetişkinler gibi bütüncül olmadığını, daha basit ve naif bir tutum olduğunu söyleyebiliriz. 4 aylık bebeklerin kendi annesinin sesini diğer tanıdık konuşmacıların sesinden ve hatta tanınmayanların da sesinden ayırt edebildiği,¹⁶ 10 aylık bebeklerin ise daha ustalaşarak, kendi orijinal dilindeki aksanları ayırt edebildiği bulunmuştur.¹⁷ 5

¹¹ Lippi-Green, English with accents, 34-35. Edwards, “Refining our understanding of language attitudes,” 101-110.

¹² Matthew S. McGlone ve Howard Giles, “Language and interpersonal communication,” Handbook of interpersonal communication, eds. Mark L. Knapp ve John A. Daly, (Thousand Oaks, CA: Sage: 2011), 218.

¹³ Tamara Rakić, Who said what... and how?: On the influence of pronunciation on social categorization (Doktora tezi, Friedrich-Schiller-Universität Jena, 2009), 15,20.

¹⁴ Örnek çalışmaların nasıl yapıldığına dair kaynak için bu iki çalışmaya bakınız: Sharon L. Segrest Purkiss, Pamela L. Perrewe, Treena L. Gillespie, Bronston T. Mayes ve Gerald R. Ferris, “Implicit sources of bias in employment interview judgements and decision”, Organizational Behaviour and Human Decision Process, no. 1 (Eylül 2006): 155-56, doi: 10.1016/j.obhdp.2006.06.005.

¹⁵ Thierry Nazzi, Josiane Bertoncini, ve Jacques Mehler, “Language discrimination by newborns: Toward an understanding of the role of rhythm,” Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, no.3 (Haziran 1998): 756-66, DOI: 10.1037/0096-1523.24.3.756.

¹⁶ David Crystal, “The Cambridge encyclopaedia of language,” in The Cambridge encyclopaedia of language, ed. David Crystal, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005), 229-59.

¹⁷ Ting-ting Chung, Speech accent categorization in infancy (Doktora tezi, University of Pittsburgh, 2002).

aylık bebekler,¹⁸ 10 aylık bebekler¹⁹ ve 5 yaşındaki çocuklar²⁰ ile yapılan çalışmalarda, kendi dillerinde konuşanları diğer dillerde konuşan kişilere ve kendi dillerindeki farklı aksanı konuşan kişilere tercih ettikleri görülmüştür. Aynı zamanda kendi dilinde konuşan ve kendileri gibi konuşan kişilere daha fazla güven duydıkları bulunmuştur. Örneğin, 5 yaşında Amerikalı çocuklarla yapılan bir araştırmada, yerli aksanlı olmayan (o dili sonradan öğrenmiş kişiler) kişilere nazaran, kendi konuştukları aksanla konuşan ve kendi dillerini konuşan kişileri arkadaş olarak gördükleri ve onlarla daha olumlu tutum içinde oldukları bulunmuştur. Yukarıdaki çalışmaları bazı noktalarda destekleyen, bazı noktalarda ise çekimser kalan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Fransa’da 5-6 yaş çocuklarıyla yapılan bir çalışmada çocukların yabancıların Fransızca aksanını bir Fransızın aksanından ayırt edebildikleri yalnız Fransa’daki bölgesel farklılıktan kaynaklı aksanları (yerel aksanları) ayırt edemedikleri bulunmuştur.²¹

Bu çalışmalar arasında ilginç olan ise 5 aylık Amerikalı çocuklarla yapılan araştırmada, bu çocukların kendi dillerinde olmasa dahi farklı dil ritimlerine sahip dilleri fark edebildikleri bulunmuştur.²² Eğer katılımcıların kendi dillerinin farklı aksanlarıyla ilgili önceden herhangi bir deneyimi yoksa Amerikan aksanını İngiliz aksanından ayırt edemedikleri ama bir deneyim yaşamaları halinde aksanlar arasında fark bularak Amerikan aksanına tepkide buldukları bulunmuştur. Yine benzer ritimlere sahip diller arasındaki farkı anlamadıkları örneğin, Almanca’nın Flemenkçe’ye ritmik benzerliği ile ve İtalyancanın İspanyolca ritmine olan yakınlığından dolayı bu dillerin bebekler tarafından algılanışı karşılaştırıldığında, bebekler bir birine yakın ritme sahip diller arasında fark bulamadıkları görülmüştür. Ancak ritim özellikleri farklı olan Japonca’yı İngilizce’den ve İtalyanca’dan ayırt edebildikleri bulunmuştur. Bu çalışmadan çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri yeni doğanların duyma işlevlerinin çok iyi olduğu ve bundan dolayı duyma odaklı bir sınıflandırma yapıyor olmalarıdır. Bu duyma odaklı sınıflandırma ileriki yaşlarda da bireylerin yaşamında kendini göstererek insanoğlunun yaşamında aksan temelli sosyal sınıflandırmaların ve kategorilerin daha erken yaşlarda oluştuğunu göstermektedir.

¹⁸ Katherine D. Kinzler, Emmanuel Dupoux, ve Elizabeth S. Spelke, “The native language of social cognition,” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, vol. 104, no.30 (Temmuz 2007): 12577-80, <https://doi.org/10.1073/pnas.0705345104>

¹⁹ Chung, “Speech accent categorization in infancy”.

²⁰ Katherine D. Kinzler, Kristin Shutts, Jasmine DeJesus, ve Elizabeth S. Spelke, “Accent trumps race in guiding children’s social preferences,” *Social Cognition*, no.4 (2009): 623-34, <https://doi.org/10.1521/soco.2009.27.4.623>

²¹ Fredrique Girard, Caroline Floccia, ve Jeremy Goslin, “Perception and awareness of accents in young children,” *British Journal of Developmental Psychology*, no.1 (2008): 409-33. DOI:10.1348/026151007X251712.

²² Thierry Nazzi, Peter W. Juszyk, ve Elizabeth K. Johnson, “Language discrimination by English-learning 5-month-olds: Effects of rhythm and familiarity,” *Journal of Memory and Language*, (2000):14-17. <https://doi.org/10.1006/jmla.2000.2698>

Aksan Temelli Sınıflandırma ve Sosyal Algı

Sınıflandırma insan zihninin en doğal ve en kaçınılmaz eğilimidir.²³ Allport'un 1954 yılında kaleme aldığı *The Nature of Prejudice* adlı çalışmasından beri sosyal psikoloji alanında sıklıkla çalışılan bir konudur. Araştırmacılar, insanların karmaşık olguları daha iyi anlamak ve kavramak için sınıflandırma yaparak öğrenmeyi kolaylaştırdığını belirtmektedirler. Bu sebeple sınıflandırmanın doğal bir olgu olduğu sonucuna varılmıştır.²⁴

Sosyal psikoloji alanında sosyal sınıflandırma perspektifi Tajfel'in sosyal kimlik kuramıyla başlayarak şu ana kadar sayısız çalışma ile ortaya konmuştur.²⁵ Bu çalışmada bireyin ait olduğu grubu (ingroup-iç grup) dışardaki gruba (outgroup-dış grup) tercih ettiği ve grup içi birliktelikten dolayı bireylerin kendi grubunu tercih ettiklerini belirterek minimal grup paradigmasını öne sürmüştür. Bu paradigma ile belirli bir gruba aidiyet yapay olsa ve gruba dair bir arada olma kuralları belirsizlik içerse bile insanların içinde bulunduğu grup lehine değerlendirmede buldukları belirtilmektedir. Bu kuram ile öne sürülen, bireylerde etnosentrik bir tutum olduğu ve kendi etnik yapısından tutun da ait hissettiği ve bağlı bulunduğu tüm gruplar lehine tutum ve davranışta bulunma eğilimidir. Örneğin, Giles'in 1970 yılında yaptığı bir araştırmayı tekrar ele alan Bishop ve arkadaşları, aksan temelli sınıflandırmaların ve algılamaların zaman içinde değişip değişmediğini ölçtükleri araştırmada farklı bir bulgu ortaya çıkmıştır. Çalışmaya katılan gruplardan, özellikle etnik kökeni farklı olan grupların -İskoç, İrlanda, Galler-kendi gruplarına ait aksanı sosyal etkililik açısından daha olumlu yorumlarken, standart aksan olarak bilinen Kraliçe aksanını kendi aksanlarına nazaran daha olumsuz değerlendirdikleri görülmüştür. Ama çalışmaya katılan diğer gruplar (bu grupların büyük çoğunluğu farklı etnik yapıda olmayan ve yerli aksanı konuşan İngiliz halkından oluşmaktadır) standart İngiliz aksanını daha olumlu değerlendirmişlerdir.²⁶

İnsanların sosyal dünyayı gruplara ayırdığı, günlük hayatın her aşamasında görülmektedir. Sosyal sınıflandırma üyeliğine bağlı olarak, kendisinden farklı olana davranış şekli modern hayatta bir politik görüşe ve dini inanca bağlılık, etnik temelli bakış açısı ve hatta bir spor kulübüne bağlılığa kadar birçok şekilde görülebilir. Araştırmacılar yetişkinlerin, yeni bir bireyin cinsiyetini, yaşını ve ırkını kolaylıkla ve otomatik bir şekilde sınıflandırdıkları ve bu bilginin uyumsuz

²³ Gordon W. Allport, *The nature of prejudice*, (Cambridge: MA: Addison-Wesley, 1954).

²⁴ İnsan zihnin doğal yapısının bu olduğunu ilk belirten Gordon W. Allport'tur. Lakin buna dair birçok araştırma sonucuna dayanarak bu yorumu yapan, Giles ve Rakić, "Language attitudes," 5.

²⁵ Tajfel ve Turner, "An integrative theory of intergroup conflict," 33-47.

²⁶ Hywel Bishop, Nikolas Coupland, ve Peter Garrett. "Conceptual accent evaluation: Thirty years of accent prejudice in the UK," *Acta Linguistica Hafniensia: International Journal of Linguistics* 37, no.1 (2005): 149, <https://doi.org/10.1080/03740463.2005.10416087>

olduğu zamanlarda da sınıflandırmayı gerçekleştirdiklerini ortaya koymuşlardır.²⁷ Yine bu tür çalışmalarda, eldeki bilginin uyumsuzluğu anında bile ırk ve cinsiyet açısından bireylerin yüzlerini 200 millisaniyede farklılaştırarak sınıflandırdıklarını göstermişlerdir.²⁸ Tajfel'in sosyal kimlik kuramından beslenerek ortaya atılan etno-dilsel kimlik kuramında²⁹ etnik köken açısından dilin, konuşmacının olumlu sosyal kimliğini geliştirmek için merkezi psikolojik bir işleve sahip olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle başkalarının kullandığı dil, kimin grup üyesi ve kimin grup dışında bir birey olduğu gösterebilmektedir.³⁰ Bunu destekler mahiyette Abrams ve Hogg'un İskoçya'da yaptıkları bir çalışmada, Glasgow, Dundee, ki her ikisi de İskoçya'da bulunan iki şehirdir, standart İngiliz aksanları arasında Dundee'li gençlerin neyi daha olumlu algıladıkları ve taraf oldukları araştırılmıştır.³¹ Çalışma sonucunda, Dundee'li gençlerin Dundee aksanını daha olumlu algıladıkları ama standart İngiliz aksanı ile kıyaslandığında Glasgow aksanını, standart İngiliz aksanından daha olumlu değerlendirdikleri görülmüştür. Glasgow bir İskoç şehridir ve Dundee'li gençler bu yüzden Glasgow aksanını kendilerine yakın hissetmişlerdir.

Sosyal sınıflandırmalara yönelik birçok araştırmaya bakıldığında farklı sosyal kategorilerin sunumunda etiketler kullanıldığı görülmektedir. Özellikle bir insanla ilk tanışma anında, ilk uygun zaman diliminde kendisine anlamlı gelen ilk bilgi ile karşı taraf sınıflandırılmaktadır.³² Örneğin, ilk tanışma anında kişinin elbisesi, görüntüsü, mimikleri, giyim tarzı ve kişi konuşmaya başladığı anda ses tonu, kullandığı kelimeler gibi birçok fonksiyon alıcının zihninde sınıflandırmalar yapmasına sebebiyet vermektedir. Bu konuşmada kullanılan sesin yanı sıra kullanılan kelime öbekleri de insan zihnindeki sınıflandırmalarda etkilidir. Lupyan'ın çalışmasında ortaya konulduğu gibi etiketlemelerde kullanılan kelimeler isim halinde ise sıfat ve fiilden daha etkili bir etiket yaratarak insan zihninde sınıflandırmalara sebebiyet verir.³³ Örneğin, "O adam Arapça konuşuyor" cümle öbeği "O adam bir

²⁷ Shelly E. Taylor, Susan T. Fiske, Nancy L. Etcoff, ve Audrey J. Ruderman, "Categorical and contextual bases of person memory and stereotyping," *Journal of Personality and Social Psychology*, no.7 (1978): 778-933, <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.36.7.778>

²⁸ Nicole C. Donders, Josuha Correll, ve Bern Wittenbrink, "Danger stereotypes predict racially biased attentional allocation," *Journal of Experimental Social Psychology*, (Nisan 2008): 1328-33, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jesp.2008.04.002>

²⁹ Giles ve Johnson, "The role of language in ethnic group relations," 199-243.

³⁰ Vincent Y. Yzerbyt, Jacques P. Leyens, ve Fanny Bellour, "The ingroup overexclusion effect: Identity concerns in decisions about group membership," *European Journal of Social Psychology*, no.1 (Ocak 1995), 1-16, <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420250102>

³¹ Dominic Abrams ve Micheal A. Hogg, "Language attitude, frames of reference, and social identity: A scottish dimension," *Journal of Language and Social Psychology*, no.3 (Eylül 1987), 201-13, <https://doi.org/10.1177/0261927X8763004>

³² Susan T. Fiske ve Steven L. Neuberg, "A continuum of impression formation, form category based to individuating processes: Influence of information and motivation on attention and interpretation," in *Advances in Experimental Social Psychology*, ed. Mark P. Zanna, (San Diego: Academic Press, 1990), 1-3.

³³ Gary Lupyan, "From chair to 'chair': A representational shift account of object labelling effects on memory," *Journal of Experimental Psychology: General*, no. 2(Mays 2008): 366, DOI: 10.1037/0096-3445.137.2.348.

Arap'tır" cümle öbeğine göre insan zihninde daha az etki yaratmaktadır. İsim formu Arap olma durumunun insan zihninde yarattığı sınıflandırma derecesi daha yüksektir. Dolayısıyla dinleyicinin zihninde Araplara dair tüm bilgiler harekete geçerek konuşmacıya bir sınıflandırma atfeder.

Sosyal kategori olarak dil üzerindeki çalışmalar ise daha yeni oluşturulmaktadır. Dil sosyal dünyayı ayırıştırma kritik ve potansiyel derecede öncelikli bir öneme sahiptir.³⁴ Yetişkinler için dil ve aksan, bir sosyal grup üyesi olmaya ait, örneğin; ulusunu, ait olduğu etnik grubu, yaşadığı bölgeyi ve sosyal statüsü gibi zihinsel, ekonomik ve bireysel durumu gibi çok zengin bilgiler vermektedir.³⁵ Genç ve yetişkinlerle yapılan araştırmalarda aynı kişinin aynı içerikte olan bir konuyu farklı aksanlarla konuşması durumunda, genç ve yetişkin katılımcıların bu kişiyi aksanından dolayı kişiliklerini hatta fiziksel özelliklerini bile farklı yorumladıkları bulunmuştur.³⁶ Ayrıca Rakic ve arkadaşlarının kim ne söyledi paradigması üzerine yaptıkları bir çalışmada, ses ve görüntü eşleştirmesi yapılarak hangi durumun daha baskın bir etnik sınıflandırma olduğu incelenmiştir ve yetişkinler hem aksan hem de görüntüyü etnik sınıflandırma için kullandıklarını söylediler de etnik sınıflandırmanın aksan temelli olduğu bulunmuştur.³⁷

Bu durum sadece genç ve yetişkinler için geçerli değildir. Aynı durum daha bebek ve çocuk yaştaki bireylerde de görülmektedir. Henüz birkaç aylık olan bebekler onu besleyen annesinin sesine olan aşinalığından ötürü, annesi gibi konuşan ve annesinin aksanından olan kişilere yönelik tepkide bulunurken, yabancıların aksanına tepki vermemektedirler.³⁸ Aynı şekilde bebekler kendi anadilinde konuşan bireylerin elinden oyuncak ve yiyecek alırken kendi aksanına uzak olan aksanlı bireylerden almamışlardır.³⁹

Bu çalışmalar, dil ve aksanın doğal bir sosyal sınıflandırma aracı olduğunu göstermektedir. Bebek ve yetişkin tüm bireyler, dil ve aksana göre diğerlerini tanımlayarak sınıflandırmaktadırlar. Başka bir deyişle, konuşmacıyı, sınıf, sosyal grup, sosyal statü ve bireysel özelliklerine göre tanımlayıp sınıflandırmaktadırlar.

Aksan ve Önyargı

³⁴ Katherine D. Kinzler, Kristin Shutts, ve Joshua Correll, "Priorities in social categories," *European Journal of Social Psychology*, no.1 (Mayıs 2010): 584, DOI: 10.1002/ejsp.739.

³⁵ William Labov, *The social stratification of English in New York City*, (New York: Cambridge University Press, 2006), 130-33.

³⁶ Genel bir değerlendirme için, aksanın sosyal sınıflandırması, gelişimsel perspektifi için değerlendirme bkz: Giles ve Rakić, "Language attitudes."

³⁷ Rakić, Steffens, ve Mummendey, "Blinded by the accent!," 16-29.

³⁸ Nazzi, Bertoncini, ve Mehler, "Language discrimination by newborns," 756-66.

³⁹ Kinzler, Dupoux, ve Spelke, "The native language of social cognition," 12577-80.

Dil ve aksan sosyal sınıflandırmada sıklıkla kullanılan bir olgudur.⁴⁰ Bireyin değerlendirilmesinde ve yargılanmasında dil ve aksanın önemli bir ipucu olduğu ortaya konulmuştur.⁴¹ Aksan, bireyin sosyal kimliğinin önemli göstergelerinden biri olduğu için bireye ait birçok bireysel ve sosyal bilgi sunmaktadır.⁴² Konuşmacı-dinleyici arasındaki etkileşimde, kişi kendi grubuna ait olmadığını anladığında konuşmacıyı sınıflandırmaktadır. Yani konuşmacı dinleyiciyi grup dışı olarak etiketlemektedir.⁴³ Eğer konuşmacı dili sonradan öğrenen biriye, kendini grup dışı olarak algılamasına neden olabilmektedir.⁴⁴ Rakic ve arkadaşlarının çalışmalarının sonucunda yetişkinler için aksan görüntüden daha güçlü bir sosyal sınıflandırma olduğu ortaya konmuştur.

Daha genel konuşmak gerekirse, kendi anadili dışında bir dille konuşan bir birey, örneğin bir Ortadoğulunun İngilizce konuşması gibi, o ana dili konuşanlar tarafından önyargıya, ayrımcılığa maruz kalmaktadır ve yerel aksanı konuşamayan bireylere kalıp yargılarla bakılmaktadır.⁴⁵ Ancak bu kalıp yargılarla bakma durumu sadece o dili anadili gibi konuşamayanlar için geçerli olmasa da çalışmalar yabancı aksanlı birinin bu duruma daha fazla maruz kaldığını göstermektedir. Örneğin, yukarıda ifade edildiği gibi, Dundee’li gençler Glasgow aksanını kendine yakın gördüklerinden standart İngiliz aksanına göre daha fazla olumlu olmuşlardır.⁴⁶ İngilizce konuşulan ülkelerde yapılan birçok çalışmada yerli aksanı konuşamayanlar, iş bulmada, ev kiralamada ve hatta mahkemelerde bile ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Gulszek ve Dovidio’nun bu konuyu bütünüyle ele aldıkları çalışmalarında yerli aksanı konuşamayanların daha az duydukları ve daha fazla olumsuz tutum ve davranışlara maruz kaldıkları belirtilmiştir.⁴⁷

İngilizce konuşulan ülkelerde yapılan aksan çalışmalarında, yerli aksanı konuşamayanlar aksanlarından dolayı ayrımcı tutumlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, İngilizce’yi ikinci dil olarak kullananlar arasında yapılan bir çalışmada, katılımcıların üçte biri aksanlarından dolayı ayrımcılık deneyimi yaşadıklarını ve katılımcıların çoğu ise yabancı aksanı konuşmadıklarında daha fazla saygı gördüklerini belirtmişlerdir.⁴⁸ Başka bir çalışmaya katılanların ifadele-

⁴⁰ Rakic, Steffens, ve Mummendey, “Blinded by the accent!,” 16-29.

⁴¹ Bakınız: Rakic, Steffens, ve Mummendey, “Blinded by the accent!,” 16-29. Kinzler, Dupoux, ve Spelke, “The native language of social cognition,” 12577-80.

⁴² Lippi-Green, “English with accents.”

⁴³ Stephanie Lindemann, “Koreans, Chinese or Indians? Attitudes and ideologies about nonnative English speakers in the United States,” *Journal of Sociolinguistics*, no.3 (2003): 348-64, Doi: 10.1111/1467-9481.00228

⁴⁴ John F. Dovidio ve Agata Gluszek, “Accent, nonverbal behavior, and intergroup bias,” in *The handbook of inter- group communication*, (New York: Routledge, 2012):87-99.

⁴⁵ Daha fazla bilgi için bkz., Dovidio ve Gluszek, “Accent, nonverbal behaviour.”

⁴⁶ Abrams ve Hogg, “Language attitude,” 201-13.

⁴⁷ Agata Gluszek ve John F. Dovidio, “Speaking with a non-native accent: Perception of bias, communication and belonging,” *Journal of Language and Social Psychology*, no.29 (2010): 224-34, Doi: 10.1177/0261927X09359590

⁴⁸ Tracey M. Derwing, “What do ESL students say about their accents?” *Canadian Modern Language Review*, no.48(2003), s.547-66.

rine göre, etkileşim ve konuşma esnasında aksanlı olmanın problem olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Çalışmalar ışığında aksanlı konuşmanın psikolojik sağlıkla ilişkili olduğu⁵⁰ ve göç edilen ülkeye aitlik hissini az olduğu⁵¹ bulunmuştur.

Amerika’da Beyaz Amerikalı, Latin kökenli ve Beyaz polislerin dahil olduğu trafik tutumlarına yönelik bir incelemede, Beyaz polislerin trafikte Latin kökenlileri daha fazla durdurursa da istatistiki anlamda bir fark bulunmamıştır. Ancak ağır aksanlı Latin kökenliler ile diğer bireyler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Yani ağır aksanlı Latinler polisler tarafından daha fazla durduruldukları ve daha sıkı bir polis incelemelerine maruz bırakıldıkları görülmüştür. Bu araştırma bulgusuna göre, ağır aksanlı Latinlerin trafikte içkili araba kullanma gibi riskli davranışta bulunmaları durumunda, Latinler’in polisler tarafından daha fazla sorgulandıkları, durdurulma sürelerinin daha uzun tutulduğu, sorgulanma biçimlerinde sertliğe maruz kaldıkları, kaba kuvvet ve zorlayıcı davranışlarla karşılaştıkları bulunmuştur. Bunlara ek olarak polisler, trafikte riskli davranışları olan ağır aksanlı Latinlerin davranışlarını daha düşük düzeyde kestirebildikleri ve daha az tutarlı algıladıkları bulunmuştur.⁵²

Sonuç olarak aksan, etkileşimin önemli bir parçası ve belirleyicisi olarak, bir bireyin sosyal kimliğini yansıttığı için dinleyicinin algısını, tutumunu ve davranışını doğrudan etkilemektedir. Bu durumda dinleyici-konuşmacı arasında iç grup-dış grup perspektifiyle bir tutum belirebilmektedir. Ayrıca dinleyicinin zihninde var olan sınıflandırmada konuşmacıya olumsuzluk atfedilmesi durumunda ayrımcı tutum ve davranış ortaya çıkabilmektedir. Kendisi gibi konuşamama durumu, dinleyicinin konuşmacıyı dışlamasa da yanlış davranmasına neden olabilmektedir.

Standart ve Standart Olmayan Aksanların Sosyal Algı Üzerindeki Etkisi

Dilin standartlaşması, dilbilgisi, yazım kuralları ve telaffuz şekli açısından belirli kurallar çerçevesinde kullanımı olarak nitelendirilmektedir.⁵³ Bu standartlaşma genelde eğitim sistemlerinde sıklıkla kullanılan ve medya organları aracılığı ile toplumda yaygınlaştırılması sağlanan bir yapıdır. Bu standart dil genelde ekonomik ve kültürel anlamda yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olan kesimlerde kullanılmakta ve bu dili de kullananların yüksek saygınlık ve statüye sahip olduk-

⁴⁹ Tracey M. Derwing ve Mariane J. Rossiter, “ESL learners’ perceptions of their pronunciation needs and strategies,” *System*, no.30 (2002), 155-66.

⁵⁰ Guillermo Wated ve Juan I. Sanchez, “The role of accent as a work stressor on attitudinal and health-related work outcomes,” *International Journal of Stress Management*, no.13 (2006), s329-50, <http://dx.doi.org/10.1037/1072-5245.13.3.329>

⁵¹ Gluszek ve Dovidio, “The way they speak,” 214-37.

⁵² Howard Giles, Daniel Linz, Doug Bonilla, ve Michella Leah Gomez, “Police stops and interactions with Latino and White (non-Latino) drivers: Extensive policing and communication accommodation,” *Communication Monographs*, no. 4 (Aralık 2012): 419-20, <http://dx.doi.org/10.1080/03637751.2012.723815>.

⁵³ Giles ve Rakić, “Language attitudes,” 7.

ları⁵⁴ algılanmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki, her ne kadar bir dilin sistemli hale getirilip kurallarının tayin edilmesi kişiler arası anlaşmayı kolaylaştırırsa da, bireylerin sesi algılama, değerlendirme şekli ve sosyal algı üzerinde farklı etkileri mevcuttur.

Standart dil ve aksan genelde bir ülkede sistem içinde en çok kullanılan, medya ve eğitim ile yaygınlaştırılan konuşma şeklidir. Bir ülkede genelde o standart konuşma şekli dışında bölgesel, şehirselle ve bazen de dili sonradan öğrenen ve etnik kökeni farklı olan kişiler tarafından kullanılan aksanlar da mevcuttur. Bu bölgesel aksanları kullanan kişilerin konuşma şekli sıklıkla standart konuşma şekli ile karşılaştırılmaktadır. Bu çerçevede standart aksanı olmayan diller-ki bu diller genelde bir devletin resmi dili olmayan ya da eğitim ve medya gücünün sınırlı olduğu dillerdir-üzerinde çalışma yapılmadığı için toplumun bunu nasıl karşıladığı bilinmemektedir.

Standart aksanın bulunduğu ülkelerde, ki bir dilin standartlaşma derecesinin o ülkenin ekonomik düzeyi ile ilişkili olduğu bulunmuştur,⁵⁵ birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, genel olarak standart aksan konuşanların politik, ekonomik, eğitim ve fırsatlar açısından daha avantajlı oldukları ve bunlara daha kolay ulaşabildikleri, buna karşın standart aksan konuşmayanların bu imkânlarla ulaşmada dezavantajlı oldukları ve olumsuz etiketlemelere maruz kaldıkları bulunmuştur.⁵⁶ Bu durumun anadili olmayıp sonradan bu dili öğrenenler için (yerli olmayan aksanlar) daha olumsuz düzeyde olduğu belirtilmektedir.⁵⁷

Anadilinde konuşmasına karşın o dili standart düzeyde konuşmayanlar sosyal prestij, yeterlilik, bireyler üzerinde etkililik düzeyleri ve konuşmanın estetik bulunuşu açılarından daha olumsuz değerlendirilmektedir.⁵⁸ Ama araştırmalar anadili olmayıp o dili sonradan öğrenenlerin genellikle yabancı aksanlı olarak görüldükleri ve diğer yerel aksanların tümüne nazaran daha olumsuz algılandıkları ve daha dezavantajlı olduklarını göstermektedir.⁵⁹ Örneğin, Lindemann'ın Amerika'da yaptığı iki çalışmada, anadili İngilizce olmayan konuşmacıların sosyal

⁵⁴ Marko Dragojevic, Howard Giles, ve Bernadette M. Watson, "Language ideologies and attitudes: A dynamic foundational framework," in *The social meanings of languages, dialects, and accents: An international perspective*, eds. Howard Giles ve Bernadette M. Watson, (New York: Peter Lang, 2013), 1-25.

⁵⁵ Richard R. Jones, "Linguistic standardization and national development," *International Journal of Psychology*, no.8(1973): 51-54, <https://doi.org/10.1080/00207597308247061>

⁵⁶ Gluszek ve Dovidio, "The way they speak," 214-37.

⁵⁷ Giles ve Rakić, "Language attitudes," 7-13.

⁵⁸ Bishop, Coupland, ve Garrett, "Conceptual accent evaluation," 131-154.

⁵⁹ Alene Moyer, Age, accents, and experience in second language acquisition: An integrated approach to critical period inquiry, (Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2004), 2-13.

statülerinin daha düşük olduğu ve daha yetersiz algılandıkları, buna paralel olarak daha eğitimsiz ve daha az zeki oldukları değerlendirilmiştir.⁶⁰

Anadilini konuşmayan konuşmacıların aksanları (yerli olmayan aksanlar) ve konuşma şekilleri sadece iş hayatında dezavantaj yaratmamaktadır. Aksine yaşamın her alanında bu kişiler dezavantajlı bir konuma sahip olabilmektedirler. Örneğin, Kanada’da yapılan bir çalışmada ev kiralamada anadili İngilizce olmayanların daha dezavantajlı buldukları⁶¹ Amerika’da ise mahkemede anadili İngilizce olmayanların, akıcı bir şekilde İngilizce konuşmalarına rağmen, daha az güvenilir buldukları ve söylediklerinin daha az doğru değerlendirildiği bulunmuştur.⁶² Bütün bu çalışmalar, aksanı standart olmayan bütün bireylerin sosyal açıdan olumsuz algılandıkları gerçeğini ortaya koymaktadır. Ancak bu standart olmayan aksanlar içinde yerel aksanları konuşmayanların aksanı ve konuşma şekillerinin (konuşmaları akıcı ve doğru olsa bile) dinleyiciler açısından daha olumsuz değerlendirildiği ve daha az güvenilir algılandığı bulunmuştur.⁶³

Anadili İngilizce olmayan ve standart aksan konuşmayanların aksanlarına yönelik mevcut olumsuzlukların nedenlerine bakıldığında, bunun tek sebebinin etnisite olmadığı, bölgesel aksanların birliktelik içermesine karşın anadili olmayanların konuşma şekillerinin sosyal yapı içinde alışmamışlıktan da kaynaklanabileceği ileri sürülmüştür.⁶⁴ Yani, yerel olmayan aksanların olumsuz algılanışının sebebini tümüyle dil grup olarak algılanmalarından kaynaklanabileceği düşünülmüştür.⁶⁵ Öne sürülen bu gerekçeler kabul edilebilir yorumlardır. Ancak ne kadar gerçekçi olduklarının test edilmesi ve bilimsel gerekçelere dayandırılması gerekmektedir. Bazı araştırmaların bulguları bu düşünceleri destekler nitelikte yorumlanabilir ama aynı şekilde bu araştırmaların sonuçlarından tam tersi yorumlar da çıkarılabilir. Farklı etnik alt yapıya sahip kişiler farklı algılanıp yorumlanmaktadır.⁶⁶ Örneğin, İngilizce konuşulan ülkelerde yapılan birçok araştırmada Avrupalıların İngilizce konuşmaları, Ortadoğuluların ve Uzak Doğuluların konuşmalarından daha olumlu bulunmuş, bazı Avrupalıların İngilizce aksanları, yerli olup standart aksan konuşmayanların aksanlarından daha etkili ve cazibeli bu-

⁶⁰ Çalışmalar için bakınız: Lindemann, “Koreans, Chinese or Indians?,” 348-64.

⁶¹ Bo Zhao, Jan Ondrich, ve John Yinger, “Why do real estate brokers continue to discriminate? Evidence from the 2000 Housing Discrimination Study,” Center for policy research (Maxwell School of Citizenship and Public Affairs, Syracuse University, 2005):19, <https://surface.syr.edu/cpr/96/>

⁶² Lara Frumkin, “Influences of accent and ethnic background on perceptions of eyewitness testimony,” *Psychology, Crime and Law*, no. 3 (2007): 317-31, DOI: 10.1080/10683160600822246.

⁶³ Shiri Lev-Ari ve Boaz Keysar, “Why don't believe non-native speakers? The influence of accent on credibility,” *Journal of Experiment Social Psychology*, no.46 (2010): 1093-96, doi:10.1016/j.jesp.2010.05.025

⁶⁴ John F. Dovidio, Agata Gluszek, Melisa-Sue John, Ruth Dittman, ve Paul Lagunes, “Understanding bias toward Latins: Discrimination, dimensions of difference, and experience of exclusion,” *Journal of Social Issues*, no.1 (2010): 59-78.

⁶⁵ Kinzler, Shutts, DeJesus, ve Spelke, “Accent trumps,” 628.

⁶⁶ Dovidio, Gluszek, John, Dittman, ve Lagunes, “Understanding bias toward Latins,” 63.

lunmuştur.⁶⁷ Öte yandan bu fikirleri doğrudan destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda açığa çıkan sonuç bir dilin yapısına olan aşinalık ya da özellikle yetişkinlerin dinlediği konuşmacının aksanından onun kültürüne aşına olması ve onları olumlaması olabilir. Örneğin, Fransız bebeklerle yapılan çalışmalarda bebekler Fransızca cümle yapıları ile İngilizce cümleleri arasındaki farkı ayırt edemezken, Fransızca'yı Japonca cümlelerden ayırt edebilmişlerdir.⁶⁸ Çünkü Japonca-Fransızca dillerinin yapısı ve konuşma ritmi birbirinden farklı olduğundan naif dinleyicilerde kaygıya yol açabilmektedir.⁶⁹ Bu durum elbette en deneyimsiz ve masum bireylerin (bebeklerle yapılan bir çalışma) diller arası farklı algılaşmalarından kaynaklı algılamadır. Ama yetişkinlerdeki sosyal algı daha kompleks bir yapıda olduğu için konuşmaya birçok anlam katarak sınıflandırma yapabilmektedirler. Birçok yetişkin, konuşmacının aksanından yola çıkarak kişinin bölgesini, ırkını, şehrini ve en masum derecede bireyin kendi ait olduğu gruptan olup olmadığını ayırt edebilmektedir.⁷⁰ Burada ise Lindemann'ın deyişiyse sosyo-politik faktörler ve aşinalık aksan algısını şekillendirebilmektedir.⁷¹

Bu konunun en can alıcı noktası belki de toplumların kolektif bilincinin farklılığının aksan ve toplum algısına yansımalarıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, mesele salt anadili olmayan bir dilin konuşulmasında olumsuz bir değerlendirme yapılması ise, o zaman bunun farklı gruplardan gelen tüm bireylere yansıtılması gerekmez miydi? İngilizce konuşulan ülkelerde yabancıların ve anadili İngilizce olmayanların aksanlarının farklı algılanmış olması, kendilerine yakın gördükleri grup üyelerini seslerinden tanımlayarak değerlendirdikleri ihtimalini akla getirmez mi? Böyle bir durumda Lindemann'ın öne sürdüğü sosyo-politik faktörler sadece aksan algılaması için değil tüm sosyal etkileşimler için önemli bir yorum olacaktır.

İşin özü şudur ki, standart dil ve aksanın algılanışı çoğu durumda olumlu değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bunu oluşturan sistemler iletişim ve etkileşimi kolaylaştırma gibi bir hedef gözeterek başlamış olabilir. Ancak sosyal hayatta diğer bireylerin sosyal sınıflandırmalarından kaynaklı olarak standart aksanlı konuşmayan/konuşamayan bireyler, ekonomik, politik ve sosyal yaşamda dezavantajlı duruma düşebilmektedirler. Önemli noktalardan biri ise, standart aksanlar arasında, dinleyicilerin ciddi bir değerlendirme yapması sonucu aksanlı bireyin kim olduğu, nereden olabileceği, hangi gruba ait olduğunu kestirmesi duru-

⁶⁷ Lindemann, "Who speaks "broken English"?", 187-212.

⁶⁸ Nazi, Bertocini, ve Mehler, "Language discrimination by newborns," 756-66.

⁶⁹ Lindy Woodrow, "Anxiety and speaking English as a second language," Regional Language Centre Journal, no.37 (Aralık 2006): 308-28, <https://doi.org/10.1177/0033688206071315>

⁷⁰ James Emil Flége, "The detection of French accent by American listeners", The Journal of the Acoustical Society of America, no.3 (Mart 1984): 692-707, <https://doi.org/10.1121/1.391256>

⁷¹ Lindemann, "Who speaks "broken English"?", 187-212.

munda kendisine en uzak kabul ettiği gruba ait aksanı daha fazla olumsuz değerlendirmesidir. Burada da, anadili olmayıp o dili akıcı konuşanların (eğer akıcı konuşmıyorsa daha çok negatif etiketlenmektedir) olumsuz değerlendirildikleri ve yabancı aksanlı olarak kabul edilen bireylerde de kendi kültürüne, toplumuna ve belki de kendi politik perspektifine yakın olanı olumlu, olmayanı ise olumsuz değerlendirerek etiketlendirdikleri görülmektedir.

Sonuç

Yukarıda derlenen çalışmalarda birey ve toplumların aksan algılarına yönelik tutum ve davranışlarında, aksanın etnik kimliğin önemli bir parçası olduğu ve aksanın sıklıkla sosyal sınıflama için kullanıldığı görülmektedir.⁷² Aksan, etnik köken, sosyal sınıf, sosyal statü, yaşanılan bölge, kişilik özellikler, yaş ve cinsiyet gibi bireysel ve toplumsal farklılıkların değerlendirilmesi açısından önemli rol oynamaktadır.⁷³ Aksan endeksli sınıflama genelde standart aksanın güçlü olduğu ülkelerde yerli ve yerli olmayan aksanların standart aksanla karşılaştırılmasıyla yapılmaktadır. Ama yapılan birçok çalışmada aksanın salt standart aksanla karşılaştırılması sonucu önyargı ya da sınıflandırmaya tabi tutulmadığı, aynı zamanda aksanın kime ait olduğu, nereye ait olduğu ve aksanı konuşanın özellikleri üzerine bir sınıflandırma yapılarak aksanlı bireye kalıp yargılarla bakıldığı görülmektedir. Bu durumun işe alımlarda, sosyal temasta, mahkemelerde bireyin güvenilirliğine ve hatta polis sorgulamaları sonucunda polisin tutum ve davranışlarının düzeyine kadar birçok sosyal yaşam durumunda ayrımcı tutum ve davranışlara sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu yüzden denebilir ki aksan, güçlü bir sosyal sınıflandırma aracıdır. Bireyler aksanlarından ötürü kalıp yargılara maruz kalabilmekte ve özellikle aksanlı bireye yönelik ilk izlenimde edinilen olumsuz kalıp yargılar yüzünden sosyal etkileşimde bir dezavantaj olabilmektedir. Özellikle aksanın eğitimde kullanım şekli ve medyada işleniş tarzı toplumda aksanlara yönelik bir yargı oluşturmalarına neden olabilmektedir. Bu yüzden medyada aksanların kullanımları işlenirken bir sosyal sınıflandırma yaratacağı bilinciyle hareket edilmesi önemlidir. Medya organlarının bu konuda duyarlılıkları kalıp yargıların kırılmasına ve önyargılı tutum ve davranışların önlenmesine yardımcı bir etkisi olabilir.

Modern yaşamda önyargı, ayrımcı tutum ve davranışlar, muhatap alınan kişiye doğrudan yansıtılabılır ancak örtük bir şekilde sınıflandırmalar yapılabilir ve bunlar da kişilerin tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönlendirebilir. Örtülü bu yansımalarda kişilerin karar merciindeyken ya da sosyal temas-

⁷² Daha fazla bilgi için bkz., Rakić, Steffens, ve Mummendey, "Blinded by the accent!," 16-29.

⁷³ Daha fazla bilgi için bakınız: Rosina Lippi-Green, English with accents.

tayken kendisine yakın gördüğü kişileri seçme eğiliminde ya da etkileşimde bulunduğu kişiyi daha olumlamada aksanın da belirleyici bir rolü olabilmektedir. Bu durum bazen iç-grup perspektifi ile kendi grubunun aksasını olumlamaya giderken bazen de standart aksanlı bireyleri daha yüksek statüde görmelerine sebebiyet verebilir.

Kaynakça

- Abrams, Dominic ve Micheal A. Hogg. "Language attitude, frames of reference, and social identity: A scottish dimension." *Journal of Language and Social Psychology* 6, no.3 (Eylül 1987), 201-13. <https://doi.org/10.1177/0261927X8763004>.
- Allport, Gordon W.. *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1954.
- Bishop, Hywel, Nikolas Coupland, ve Peter Garrett. "Conceptual accent evaluation: Thirty years of accent prejudice in the UK." *Acta Linguistica Hafniensia: International Journal of Linguistics* 37, no.1 (2005): 131-54. <https://doi.org/10.1080/03740463.2005.10416087>.
- Chung, Ting-ting. "Speech accent categorization in infancy." Doktora tezi, University of Pittsburgh, 2002.
- Crystal, David. "The Cambridge encyclopaedia of language." In *The Cambridge encyclopaedia of language*, edited by David Crystal, 229-59. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005.
- Derwing, Tracey M. "What do ESL students say about their accents?." *Canadian Modern Language Review* 59, no.4 (Haziran 2003): 547-66.
- Derwing, Tracey M. ve Mariane J. Rossiter, "ESL learners' perceptions of their pronunciation needs and strategies, *System* 30, no.2 (Haziran 2002): 155-66. [https://doi.org/10.1016/S0346-251X\(02\)00012-X](https://doi.org/10.1016/S0346-251X(02)00012-X).
- Donders, Nicole C., Josuha Correll, ve Bern Wittenbrink. "Danger stereotypes predict racially biased attentional allocation." *Journal of Experimental Social Psychology* 44, (Nisan 2008): 1328-33. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jesp.2008.04.002>.
- Dovidio, John F. ve Agata Gluszek. "Accent, nonverbal behavior, and intergroup bias." In *The handbook of intergroup communication*, edited by Howard Giles, 87-99. New York: Routledge, 2012.
- Dovidio, John F., Agata Gluszek, Melisa-Sue John, Ruth Ditlman, ve Paul Lagunes. "Understanding bias toward Latins: Discrimination, dimensions of diffe-

- rence, and experience of exclusion.” *Journal of Social Issues* 66, no.1 (Mart 2010): 59-78. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01633.x>
- Dragojevic, Marko, Howard Giles, ve Bernadette M. Watson. “Language ideologies and attitudes: A dynamic foundational framework.” In *The social meanings of languages, dialects, and accents: An international perspective*, edited by Howard Giles ve Bernadette M. Watson, 1-25. New York: Peter Lang, 2013.
- Edwards, John. “Refining our understanding of language attitudes.” *Journal of Language and Social Psychology* 18, no.1 (March 1999):101-110. <https://doi.org/10.1177/0261927X99018001007>.
- Ergün, Naif. “Influence of ethnicity labels on evaluation of the non-native accents.” Yüksek lisans tezi, Lancaster University, Department of Psychology, 2015.
- Fiske, Susan T. ve Steven L. Neuberg. “A continuum of impression formation, from category based to individuating processes: Influence of information and motivation on attention and interpretation.” In *Advances in Experimental Social Psychology*, edited Mark P. Zanna, 1-74. San Diego: Academic Press, 1990.
- Flege, James Emil. “The detection of French accent by American listeners.” *The Journal of the Acoustical Society of America* 76, no.3 (Mart 1984): 692-707. <https://doi.org/10.1121/1.391256>.
- Frumkin, Lara. “Influences of accent and ethnic background on perceptions of eyewitness testimony.” *Psychology, Crime and Law* 13, no.3 (Temmuz 2007): 317-31, DOI: 10.1080/10683160600822246.
- Giles, Howard. “Communicative effectiveness as a function of accented speech.” *Speech Monographs* 40, no.4 (November 1973): 330-331. DOI: 10.1080/03637757309375813.
- Giles, Howard, Daniel Linz, Doug Bonilla, ve Michella Leah Gomez. “Police stops and interactions with Latino and White (non-Latino) drivers: Extensive policing and communication accommodation.” *Communication Monographs* 79, no. 4 (Aralık 2012): 407-27. <http://dx.doi.org/10.1080/03637751.2012.723815>.
- Giles, Howard and Patricia Johnson. “The role of language in ethnic group relations.” In *Intergroup behaviour* edited by John C. Turner and Howard Giles, 199-243. Oxford, UK: Blackwell, 1981.
- Giles, Howard ve Patricia Johnson. “Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance.” *International Journal of the*

- Sociology of Language, no.68 (Ocak 1987): 69-99.
<https://doi.org/10.1515/ijsl.1987.68.69>.
- Giles, Howard ve Tamara Rakić. "Language attitudes: The social determinants and consequences of language variation." In *The Oxford Handbook of Language and Social Psychology*, edited by Thomas M. Holtgraves, 1-44. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Girard, Fredrique, Caroline Floccia, ve Jeremy Goslin. "Perception and awareness of accents in young children." *British Journal of Developmental Psychology* 26, no.1 (2008): 409-33. DOI:10.1348/026151007X251712.
- Gluszek, Agata ve John F. Dovidio. "The way they speak: A social psychological perspective on the stigma of nonnative accents in communication." *Personality and Social Psychology Review* 14, no.2 (April 2010): 214-237. DOI: 10.1177/1088868309359288.
- Gluszek, Agata ve John F. Dovidio. "Speaking with a non-native accent: Perception of bias, communication and belonging." *Journal of Language and Social Psychology* 29, no.2 (2010): 224-34, DOI: 10.1177/0261927X09359590.
- Jones, Richard R. "Linguistic standardization and national development." *International Journal of Psychology* 8, no.1 (1973): 51-4.
<https://doi.org/10.1080/00207597308247061>.
- Kinzler, Katherine D., Emmanuael Dupoux, ve Elizabeth S. Spelke. "The native language of social cognition." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 104, no.30 (Temmuz 2007): 12577- 80.
<https://doi.org/10.1073/pnas.0705345104>.
- Kinzler, Katherine D., Kristin Shutts, Jasmine DeJesus, ve Elizabeth S. Spelke. "Accent trumps race in guiding children's social preferences." *Social Cognition* 27, no.4 (2009): 623-34.
<https://doi.org/10.1521/soco.2009.27.4.623>.
- Kinzler, Katherine D., Kristin Shutts, ve Joshua Correll. "Priorities in social categories." *European Journal of Social Psychology* 40, no.1 (Mayıs 2010): 581- 92. DOI: 10.1002/ejsp.739.
- Labov, William. "The social stratification of English in New York City." New York: Cambridge University Press, 2006.
- Lev-Ari, Shiri ve Boaz Keysar. "Why don't believe non-native speakers? The influence of accent on credibility." *Journal of Experimental Social Psychology* 46, no.6 (Haziran 2010): 1093-96. doi:10.1016/j.jesp.2010.05.025.

- Lindemann, Stephanie. "Koreans, Chinese or Indians? Attitudes and ideologies about nonnative English speakers in the United States." *Journal of Sociolinguistics* 7, no.3 (Eylül 2003): 348-64. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00228>.
- Lindemann, Stephanie. "Who speaks "broken English"? US undergraduates' perception of nonnative English." *International Journal of Applied Linguistics* 15, no.2 (Haziran 2005): 187-212. <https://doi.org/10.1111/j.1473-4192.2005.00087.x>.
- Lippi-Green, Rosina. *English with accents: Language, ideology, and discrimination in the United States*. New York: Routledge, 1997.
- Lupyan, Gary. "From chair to "chair": A representational shift account of object labelling effects on memory." *Journal of Experimental Psychology: General* 137, no. 2 (Mayıs 2008), s. 348-69. DOI: 10.1037/0096-3445.137.2.348.
- McGlone, Matthew S. ve Howard Giles. "Language and interpersonal communication." In *Handbook of interpersonal communication*, edited by Mark L. Knapp ve John A. Daly, 201-237. Thousand Oaks, CA: Sage, 2011.
- Moyer, Alene. "Age, accents, and experience in second language acquisition: An integrated approach to critical period inquiry." Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2004.
- Nazzi, Thierry, Josiane Bertoncini, ve Jacques Mehler. "Language discrimination by newborns: Toward an understanding of the role of rhythm." *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 24, no.3 (Haziran 1998): 756-66. DOI: 10.1037/0096-1523.24.3.756.
- Nazzi, Thierry, Peter W. Juszyk, ve Elizabeth K. Johnson. "Language discrimination by English-learning 5-month-olds: Effects of rhythm and familiarity." *Journal of Memory and Language* 43, (2000): 1-19. <https://doi.org/10.1006/jmla.2000.2698>.
- Purkiss, Sharon L. Segrest, Pamela L. Perrewe, Treena L. Gillespie, Bronston T. Mayes ve Gerald R. Ferris. "Implicit sources of bias in employment interview judgements and decision." *Organizational Behaviour and Human Decision Process* 101, no. 1 (September 2006): 155-56. doi:10.1016/j.obhdp.2006.06.005.
- Rakić, Tamara. "Who said what... and how?: On the influence of pronunciation on social categorization." Doktora tezi, Friedrich-Schiller-Universität Jena, 2009.
- Rakić, Tamara, Melanie C. Steffens, ve Amelie Mummendey. "When it matters how you pronounce it: The influence of regional accents on job interview out-

- come.” *British Journal of Psychology* 102, (April 2011): 868-883, DOI:10.1111/j.2044-8295.2011.02051.x.
- Rakić, Tamara, Melanie C. Steffens, ve Amelie Mummendey. “Blinded by the accent! The minor role of looks in ethnic categorization.” *Journal of Personality and Social Psychology* 100, no.1 (2011): 16- 29. DOI: 10.1037/a0021522.
- Tajfel, Henri ve John Turner. “An integrative theory of intergroup conflict.” In *The social psychology of intergroup relations*, edited by William G. Austin and Stephen Worchel, 33-47. Monterey, CA: Brooks-Cole, 1979.
- Taylor, Shelly E., Susan T. Fiske, Nancy L. Etcoff, ve Audrey J. Ruderman. “Categorical and contextual bases of person memory and stereotyping.” *Journal of Personality and Social Psychology* 36, no.7 (1978): 778–933. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.36.7.778>.
- Wated, Guillermo ve Juan I. Sanchez. “The role of accent as a work stressor on attitudinal and health-related work outcomes.” *International Journal of Stress Management* 13, no.3 (Ağustos 2006): 329-50. <http://dx.doi.org/10.1037/1072-5245.13.3.329>.
- Woodrow, Lindy. “Anxiety and speaking English as a second language.” *Regional Language Centre Journal* 37, no. 3 (December 2006): 308-28. <https://doi.org/10.1177/0033688206071315>.
- Yzerbyt, Vincent Y., Jacques P. Leyens, ve Fanny Bellour. “The ingroup overexclusion effect: Identity concerns in decisions about group membership.” *European Journal of Social Psychology* 25, no. 1 (Ocak 1995):1-16. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420250102>.
- Zhao, Bo, Jan Ondrich, ve John Yinger. “Why do real estate brokers continue to discriminate? Evidence from the 2000 Housing Discrimination Study.” Center for policy research. Maxwell School of Citizenship and Public Affairs, Syracuse University, 2005. <https://surface.syr.edu/cpr/96/>.